

De predikant als begeleider

EEN RONDETAFLGESPREK

Maartje **DE VRIES** en Kees **FABER**

Een avond in februari, een grote vierkante tafel, brandende kaarsen, vier dominees en twee redactieleden. De predikanten zijn ingegaan op onze uitnodiging om van gedachten te wisselen over de begeleidingskundige kant van hun werk, en dan met name vanuit het perspectief van 'veiligheid'. Het is niet toevallig dat deze predikanten hier aan tafel zitten; ze hebben alle vier de opleiding supervisie (later begeleidingskunde) in Groningen gedaan of zijn ermee bezig.

Henk van den Bosch (54) is afkomstig uit een synodaal-gereformeerde familie in Friesland, studeerde aan de Theologische Universiteit Kampen (TUK), promoveerde, was pre-

dikant in Nederland en docent in Zambia, en is tegenwoordig docent bij het Centrum voor Beroepsvorming en Spiritualiteit van de Protestantse Theologische Universiteit (PTHU) te Groningen. Opleidingssupervisie en begeleiding van werkende predikanten zijn belangrijk onderdelen van zijn werk. Marion Bruggen (60), uit een vrijzinnig hervormd ge-

Drs. M.E. de Vries is HRD-adviseur bij de Hanzehogeschool Groningen, coach en hoofdredacteur van dit tijdschrift. E-mail: m.e.devries@hotmail.com.

Drs. C.J. Faber is coach, (leer)supervisor en docent begeleidingskunde bij de Hanzehogeschool Groningen en redactielid van dit tijdschrift.

zin, sloot zich op latere leeftijd aan bij de doopsgezinden, studeerde theologie en was predikant op verschillende plaatsen in Groningen. Tegenwoordig is zij begeleidingskundig werkzaam binnen het Doopsgezind Seminarium; ze begeleidt werkende predikanten en geeft trainingen. Ook is ze loopbaanconsulent bij van Ede & Partners te Groningen.

Kees van Dusseldorp (50), afkomstig uit een gereformeerd gezin, is predikant van de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt in Schildwolde, docent homiletiek (preekkunde) en stagecoördinator aan de Theologische Universiteit Kampen. Hij is gepromoveerd in de homiletiek en geeft supervisie in het kader van zijn begeleidingskundeopleiding aan de PTHU. Dirk Jan Lagerweij (58), afkomstig uit een synodaal gereformeerd gezin, was 29 jaar gemeentepredikant in verschillende kerken in het land en studentenpredikant in Kampen en is sinds anderhalf jaar geestelijk verzorger in het Flevoziekenhuis te Almere.

PREDIKANT ALS BEGELEIDER De eerste vraag die voorligt is: wat is het begeleidingskundige aspect binnen het werk van een predikant? De predikanten geven aan dat het begeleidingschap met name centraal staat in het contact tussen predikant en pastorant. Henk: 'De geestelijke begeleiding van gemeentelieden – gelovigen begeleiden op hun weg door het leven, mensen bijstaan bij overgangsmomenten en crisismomenten op hun weg, helpen taal te vinden om ervaringen te duiden – dat soort aspecten van het pastoraat noem ik begeleidingskundig.' Dirk Jan vult aan: 'Ons begeleidingswerk richt zich ook op mensen die pastorale taken hebben binnen de gemeente, vaak vrijwilligers en soms beroepskrachten. Denk aan kerkenraadsleden, mensen die bezoekwerk doen.'

Vooraf begeleiding op individueel niveau, zo blijkt, maar Kees geeft aan dat het begeleiden op teamniveau (commissies, werkgroepen, besturen) en soms organisatieniveau (de hele gemeente) zeker ook tot het begeleidingskundige werk van de predikant behoort.

De predikant heeft dus veel begeleidingskundig werk te doen. Maar is een predikant daar ook voor toegerust? Marion: 'Als predikant deed ik niet zoveel aan echte begeleiding. Ik zat op de inhoud, niet op het proces. Was ik maar eerder begeleidingskundig geschoold, dan had ik veel beter kunnen omgaan met weerstand en groepsdynamica. Ik herinner me dat we in de gemeente de kansel wilden vervangen door een ronde tafel en dat dit veel weerstand opriep. Met meer begeleidingskundige knowhow had ik er anders ingezet.'

Maar ook op meer praktisch niveau miste Marion begeleidingskundige bagage. 'Hoe begeleid ik een begrafenis?' is zo'n vraag die naar mijn idee veel te weinig aandacht krijgt in de opleiding. Onze opleiding valt onder de Vrije Universiteit en dat betekent veel verplichte vakken en weinig praktische theologie.' Dirk Jan vult aan: 'Mijn opleiding was vooral gericht op de inhoud. Het vak *poimeniek* ofwel herderkunde had nog wel wat psychologische elementen, maar andere vakken waren puur inhoudelijk. Dat zou veel beter kunnen.'

Duidelijk wordt ook dat in de predikantenopleiding dingen ten goede veranderen. Henk: 'In de predikantenmaster is anderhalf jaar supervisie opgenomen. In die tijd ontwikkelen studenten zich tot *reflective practitioner* en worden ze begeleidingskundig geschoold. Dat gaat mee de gemeente in.' Ook nascholing en trainingen voor werkende predikanten richten zich op begeleidings-

kundige thema's. Marion: 'Veel predikanten zitten op inhoud en zijn solisten. Wij besteden in onze trainingen veel aandacht aan samenwerking, collegialiteit, kwetsbaarheid kunnen delen, elkaar kunnen begeleiden, gevoelig worden voor de proceskant van het werk.' Kees beaamt dat ook bij de TUK dingen veranderen: 'Naast de inhoud is er meer aandacht voor spiritualiteit, beroepshouding en persoonlijkheidsvorming. Ook hebben we een verplicht mentoraat voor startende predikanten.'

Al met al wordt duidelijk dat er een beweging gaande is om de begeleidingskundige kant van het werk als predikant meer centraal te stellen. Een beweging die tot uiting komt in het curriculum van de predikantenopleiding, in nascholingen en trainingen.

PERVERTEREND Dirk Jan snijdt ongemerkt het thema veiligheid aan: 'Allemaal waar, maar ik ben ook geïnteresseerd in de vraag: hoe begeleid ik mijzelf als predikant? Ik heb gemerkt dat het een nogal perverterend beroep is. Er is een groep mensen die erg tegen je opkijkt en alles wat je doet prachtig vindt – af en toe ga je dat zelf nog geloven ook. Daarnaast kan het een heel onveilige baan zijn, doordat een predikant verantwoordelijk wordt gehouden voor alle verwachtingen en teleurstellingen binnen de kerkelijke gemeenschap. Een predikant moet uitkijken dat hij niet een speelbal wordt van verwachtingen die van buiten komen en dat lukt alleen als je zelf goed verankerd bent in het ambt. Honderd jaar geleden was dat geen item: men sprak met respect over je en als men dat niet deed, dan zei men dat in ieder geval niet tegen jou. Maar het respect voor de functie vermindert zien-derogen en daar spelen in toenemende mate economische aspecten een rol bij. Je wordt

haast persoonlijk afgerekend op ontwikkelingen als de afnemende belangstelling van de jeugd voor de kerk. Je bent onbeschermd, het wordt onveilig!'

Henk: 'Het predikantschap is een prachtig beroep, maar is in toenemende mate ook een aangevochten beroep. De vanzelfsprekende kaders van het ambt en de kerkelijke structuren worden steeds meer uitgehold, waardoor predikanten op zichzelf worden teruggeworpen. Toen ik begon, had ik een stevige kerkenraad die precies wist wat het ambt was, er was een basis om op te staan. Die basis moet je nu vaak in jezelf vinden. Als dat niet lukt, is het een baan waarin je in no time stuk kunt lopen.'

Marion herkent dat perverterende: 'Met name in kleine gemeenten is het soms erop of eronder. Kerken zijn verkocht, gemeenten zijn opgeheven of piepklein en dan komt er nogal wat op de schouders van de predikant terecht. Iedereen staat in de overlevingsstand en kijkt naar de predikant – de predikant als redder. Hoe houd je dan die innerlijke vrijheid om de stem van de Eeuwige te horen? Wat wil die Eeuwige in jou tevoorschijn halen?' Henk: 'In de opleiding kun je studenten erop voorbereiden dat de vanzelfsprekendheden van het werk aan het wegvallen zijn, dat structuren eroderen, maar dat je desalniettemin voldoende basis kunt hebben om stevig en minder kwetsbaar en onveilig in dat werk te staan. Dat ontleen je niet vanzelfsprekend aan die kaders, dat moet je uit jezelf, uit je spiritualiteit, uit je ambtsopvatting opdiepen en dat kan ook heel goed. Supervisie is daar een belangrijk middel voor.'

Marion: 'Wij spreken in onze kerk over *zelf-differentiatie*, de predikant die positie inneemt, die weet waar hij voor staat. Een predikant die vanuit een grote innerlijke vrijheid

de eigen spiritualiteit voedt en dat meeneemt de gemeente in. Ik zie soms predikanten op de kansel staan en dan denk ik: gelooft die predikant zelf wel wat hij zegt? Wat hebben we van de predikant zelf gezien? We zien dan te veel van de rol, de persoon komt te weinig tevoorschijn. De predikant moet in deze tijd echt iets brengen. Mensen willen authenticiteit zien.' Kees beaamt deze observatie. 'Het geduld van de kerkgangers is veel minder geworden. Vroeger konden mensen tien preken aanhoren die ze niets zeiden en dan hoopten ze op de elfde, maar nu is het na twee preken afgelopen. Je moet er wel wat aan hebben toch?'

Vooraf beginnende predikanten hebben het niet makkelijk; er blijken behoorlijk veel jonge predikanten met een burn-out te worstelen. Henk: 'Het zijn vaak veelbelovende, enthousiaste, geïnspireerde jonge mensen en die zitten binnen twee jaar thuis. Men verwacht veel van zichzelf, merkt dat een gemeente heel veel verwacht, is nog weinig robuust, dus alles komt binnen. Hoe bepaal je nu of je een goede predikant bent? De gemeente geven waar zij om vraagt? Maar dat gaat eindeloos door! Daar gaan goede mensen aan ten gronde. Er is een verwachting dat je bij wijze van spreken de laatste overgebleven voorbeeldige gelovige bent.'

CONTRACTERING Als het gaat om het expliciteren van wederzijdse verwachtingen, is contractering (inclusief ethische code) in de seculiere begeleidingskunde een belangrijk element. Welke rol speelt contracteren binnen het begeleidingskundige werk van de predikant? Henk: 'We werken niet echt met contracten, maar ik denk dat er toch een contracteringsmoment is. Dat zit in de beroepingsprocedure en ik vind dat je mensen daar in de opleiding goed op moet voorbe-

reiden. Een predikant in spe gaat in gesprek met de kerkenraad die overweegt een beroep op je uit te brengen. Dan ga je in gesprek: passen we bij elkaar? Willen we dezelfde dingen? Ik ben bang dat veel predikanten dat proces tamelijk onbereflecteerd ingaan en dan functioneert het niet goed. Dat kan anders, door van tevoren te bedenken: voel ik me hiertoe geroepen? Wat is het voor gemeente? Passen mijn gaven en mijn passie bij wat die gemeente wil? Op deze manier is er wel een contracteringsmoment, waar je vervolgens ook op terug kunt komen.' Er blijkt dus iets van contractering te bestaan – je zou haast zeggen tussen opdrachtgever en opdrachtnemer. We zoomen verder in op de contractering tussen predikant en pastorant. Dirk Jan: 'Ik heb ervaren dat daar nogal eens conflicten ontstaan. Een ouderling die bij mij in de straat woonde, kwam drie keer per dag bij me aan de deur om ziekten te melden, hij vond dat ik daarheen moest. Op een gegeven moment heb ik gezegd dat hij één keer in de week mocht komen. Gelukkig was hij flexibel en deed hij wat ik hem vroeg – ook een vorm van contractering. Dat gaat ook wel eens anders, in negentig procent van de gevallen is er dan een conflict. Ik heb toen gezien hoe nodig zo'n moment van contractering is, want anders ga ik aan de verwachtingen van anderen lopen voldoen.'

Kees: 'In pastorale trajecten is er ook wel een bepaalde vorm van contractering: 'Wat is je probleem, wat kan ik voor je doen, hoe zullen we dat in de tijd wegzetten?' Tegelijkertijd denk ik dat dit de minderheid van de trajecten betreft en dat vaak de meer onuitgesproken, algemene verwachtingen gelden die men van een predikant heeft: *zuster De Groot gaat het ziekenhuis in en de dominee moet daar de volgende dag staan.* Daar-

bij is geen sprake van contractering en dat zit ook niet in het metacontract van je beroepsbrief.' Henk: 'Als er geen goede afspraken zijn, kun je heel gemakkelijk aan verwachtingen ten onder gaan. Heel veel gemeenteleden weten niet wanneer je een beroep kan doen op de predikant en wanneer niet. De verwachting is nog steeds dat je 24/7 predikant bent. Dat was vroeger zo en er wordt soms nog generaties lang gesproken over die en die dominee die altijd klaarstond, dat was een goeie!'

MINDERHEIDSGROEPEN Het begrip veiligheid binnen het kerkelijke begeleidingswerk kan niet zonder aandacht te schenken aan de plek van minderheidsgroeperingen. Maartje heeft de ervaring als gescheiden vrouw dat ze buiten de norm van haar kerk viel. Het leek alsof ambtsdragers daar te pas en te onpas wat van mochten vinden. Bij de vrijgemaakte kerk is nog steeds een discussie gaande over vrouwen in het ambt. En hoe staat het met homoseksuelen? Het blijkt dat er per denominatie op dit punt verschillen zijn.

Marion schrikt haast van dit onderwerp. Ze geeft aan dat in de doopsgezinde kerk al in 1911 de eerste vrouw op de kansel stond en dat homohuwelijken allang ingezegend worden. Dirk Jan: 'Ik ben een gescheiden predikant en eigenlijk is dat nooit een probleem geweest. Ik heb ook homohuwelijken ingezegend. De eerste keer dat dit in een gemeente gebeurde, waren er wel mensen die zeiden: *Ik kom niet meer bij jou*. Na een tijdje kwamen ze toch wel weer; al met al vond ik het erg meevallen.'

Henk: 'Het wordt beter, maar het is nog geen gelopen race. Dat zie je wel aan de discussie rondom de Nashville-verklaring. Het is in de Protestantse Kerk Nederland een vrij kleine club, maar dat geluid is er wel degelijk. Ook

merk ik bij vrouwelijke studenten dat ze zich bij behoudende mannelijke studenten niet altijd veilig voelen. Het zijn doorgaans vrouwen die precies weten wat ze willen, die zich geroepen voelen tot het ambt, maar als ze door zo'n zwaardere broeder aangesproken worden, dan raken ze daardoor toch uit hun evenwicht. De kerkorst een geschiedenis met zich mee en dat is nog geen verwerkt verleden. We leven in een tijd waarin gelijkwaardigheid hoog in het vaandel staat en toch wordt die gelijkwaardigheid soms ondergraven. Dat is volgens mij een aantasting van wat een vanzelfsprekende veiligheid zou moeten zijn.'

Het blijkt dat de aanwezigen de ogen niet sluiten voor de onderlinge verschillen en soms moeizame processen. Daarom is een permanent gesprek nodig. Henk: 'Het gesprek begint pas als je dit soort verschillen op het spoor komt. Dan ontstaat er iets boeiend, iets leerzaam. Voor mij is daarbij voorwaardelijk en onopgeefbaar de acceptatie van elkaar, als kinderen van God. Daarmee zeg je dus wel wat. Je diskwalificeert jezelf als je zegt dat vrouwen geen ambtsdrager kunnen zijn. En dat geldt ook voor homoseksualiteit.' Kees: 'Het is je opgave om een open gesprek te voeren. Dat betekent dat je ook je eigen positie durft te relativiseren, ter discussie moet stellen. Vanuit innerlijke vrijheid, de gunnende ruimte aan de ander, de ander te respecteren in de positie hij of zijn ander inneemt. En bij positie hoort ook zijn of haar overtuiging.'

Marion sluit dit onderwerp af met een pleidooi voor het koesteren van de verschillen: 'In de kerk heerst vaak ook zo'n consensuscultuur, we moeten net zolang doorpraten tot we het eens zijn. Maar consensus is de dood in de pot, zo verdwijnt elke creativiteit.'

LESSEN VOOR BEGELEIDINGSKUNDIGEN

Marion: 'Mijn oproep aan de begeleidingskunde is: besteed meer aandacht aan de geestelijke begeleiding. Op dat punt kan een begeleidingskundige leren van een predikant, die eigenlijk altijd met geestelijke begeleiding bezig is: inspiratiebronnen, zingevingsvragen, het grotere geheel, de kosmos, de natuur, de verhalen. Een training op het punt van geestelijke begeleiding biedt de begeleidingskunde niet, die moet ik dus ergens anders vinden. Ik heb eens een bijscholing gevolgd van Alan Seale en die vroeg steeds: *Wat wil er in jou gebeuren, wat wil er in jou tevoorschijn komen?* Dat kan ook seculier, daar hoef ik niet meteen God bij te halen.'

Dirk Jan: 'Ik heb afgelopen zondag over Lucas 5 gepredikt. Jezus zegt tegen Petrus: *Gooi de netten naar dieper water*, en Petrus zegt: *We hebben de hele nacht al gevist*. En toch is de opgave om nog dieper te gaan, om de echte overvloed te vinden op het allerdiepste punt. Een seculiere denker als Thomas Moore zegt vergelijkbare dingen in *De donkere nachten van de ziel*. Dergelijke thema's en vragen blijken niet voorbehouden aan de begeleiding in de kerkelijke context, ook de traditionele begeleidingskunde laat het op dit terrein nog weleens liggen. Marion: 'Ik denk dat we als christenen ook iets te bieden hebben op het punt van de menselijke maat vinden, grenzen aangeven. We zitten in een tijd dat er heel veel gepresteerd moet worden en dat leidt nogal eens tot problemen. Als christenen zijn we ook op dit punt niet uniek, Aristoteles had het al over de gulden middenweg. Maar ik denk toch dat we hierbij als kerk – denk aan een ritueel als het vasten – iets te bieden hebben.'

Kees: 'Een belangrijke christelijke gedachte is het leven vanuit het tegoeed en niet vanuit

een tekort. Het is er allemaal al, mensen hebben heel veel in huis en dat moet opgediept worden.' Woorden als tragiek, zonde en genade komen op tafel. Het zijn woorden die in de begeleidingskunde zelden gebruikt worden. Dirk Jan: 'Het woord *zonde* klinkt misschien zwaar, maar zonde is letterlijk dat je het doel van je leven mist, dat je ergens een afslag hebt genomen die het leven niet dient. Voor mij hoort het erbij. Je hoeft niet perfect te zijn, dat kun je ook niet zijn.'

Henk: 'Kun je het leven ontvangen zoals het je geschonken wordt – receptiviteit? Het leven is niet volmaakt, het is met breukvlakken en rafelranden, met wonden.' Kees: 'Het uithouden in gebrokenheid, dat is een bekend thema voor ons als predikant en dat gaat samen met genade naar elkaar.' Henk: 'Als mens ontkom je niet aan een tekort, maar dan mag je naar jezelf kijken vanuit het tegoeed. Jezelf een nieuwe kans geven, jezelf daarin ook vrijspreken: het is niet erg, probeer het gewoon nog een keer.'

De woorden compassie, mededogen, barmhartigheid worden genoemd. Wederom begrippen die in veel wijsheidstradities voorkomen, maar een sterk christelijke signatuur hebben. Marion komt met het begrip *Gelassenheit* dat in de doopsgezinde kerk een rol speelt. 'Het is een soort actieve gelatenheid. Dus geen passief laat maar waaien, maar een bewuste overgave aan het wachten. En dat is wat anders dan afwachten. Niet meteen erbovenop springen, maar eerst tot tien tellen. Dat komt uit onze pacifistische traditie voort en ik denk dat het van belang is, in deze tijd met al die korte lontjes. Kun je dingen ook laten, moet je overal een mening over hebben, kun je je oordeel opschorten, kun je buigen? Ik denk dat tegenwoordig niet veel mensen dat kunnen. Ik moet denken aan mijn eerste preek, die ging over ootmoed. Ik

kreeg er na afloop echt van langs van een mevrouw: hoe ik als vrouw over ootmoed kon preken? Maar ik vond het zo'n mooi woord – nederige overgave, prachtig. Zij kwam uit een hele andere, feministische, context en die had dat allemaal bevochten.' Tot slot de rol van de kerk, de predikant bij het begeleiden van mensen die maatschappelijke onveiligheid ervaren. Kees: 'Bij mij komt de metafoer *God als schuilplaats* boven. Ik ervaar op dit moment dat verlangen naar een schuilplaats sterker dan in het verleden. Een schuilplaats in een harde wereld, een wereld met mechanismen en dynamieken waar je geen controle over hebt.

Henk: 'Mensen kunnen slecht tegen het gevoel geen grip te hebben, dat levert angst op. Ik zet kritische kanttekeningen bij het idee van autonomie. Dat is een fictie die nogal eens gepaard gaat met een lage frustratieto-

lerantie. Het gaat mij om de *geschonkenheid* van het leven, het kunnen uithouden bij de gebrokenheid. Sterker nog: de god waarin wij zeggen te geloven heeft zich met grote wonden aan handen en voeten de wereld uit laten spijkeren, dat was een gebroken god.' Als je zegt daar navolger van te zijn, zegt dat ook iets over de manier waarop je je eigen leven beleeft. Daar schuilt nogal eens wat discrepantie in – wat niet vreemd is, we zijn niet goden-gelijk – maar daar ligt wel iets waar je het over kunt hebben, wat je kunt verkondigen, kunt voorleven. Daar zit wel evangelie, blijde boodschap.'

Kees: 'Het beeld van het kruis is een sterk beeld, maar ik zie ook de heilige verontwaardiging in het optreden en de persoon van Jezus. Zorg dat er, ondanks alles, een vuur blijft branden, een vuur waardoor je je roepen voelt.'

